

Udforskningen af Grønlands forhistorie

Therkel Mathiassens arktiske indsats i 100 året for hans fødsel

Af Hans Christian Gulløv

Meget er føjet til vor viden om Grønlands forhistorie, siden en lille samling oldsager i 1824 blev indsendt til Oldnordisk Museum og vakte direktør C. J. Thomsens interesse. Han opfordrede embedsmænd i landet til at indsende mere, men udbyttet var dog beskedent.

Fra Disko bugten stammede en stor og systematisk opstillet oldsagssamling af C. G. F. Pfaff, læge i Jakobshavn 1854-76, som imidlertid ikke havde Nationalmuseets interesse og blev solgt til Sverige, hvor den i dag befinder sig på Center för Arktisk Kulturforskning i Umeå. Dele af samlingen blev senere publiceret (Swenander 1906; Solberg 1907), og den videnskabelige verdens opmærksomhed blev henledt på de rige fundsteder, bl. a. Sermermiut i Disko bugten.

Udforskningen sættes i gang

Med oprettelsen i 1878 af en kommission til ledelse af de videnskabelige undersøgelser i Grønland blev den arkæologiske udforskning pålagt de udsendte ekspeditioner som arbejdsopgave. Det var i Østgrønland de første undersøgel-

ser fandt sted. Den danske Ekspedition i Østgrønland 1891-92 arbejdede under ledelse af Ryder i Scoresbysund, hvor de første udgravninger fandt sted (Ryder 1895). Dernæst undersøgte Amdrup på Carlsbergfondets Ekspedition til Østgrønland 1898-1900 kysten mellem Scoresby Sund og Ammassalik (Thalbitzer 1909). Den omfattede aktivitet sluttede med Danmark Ekspeditionen 1906-08 til Nordøstgrønland under ledelse af Mylius-Erichsen (Thostrup 1911; Thomsen 1917).

Der skulle nu gå mere end 20 år, inden Grønland atter blev arbejdsmark for en større arkæologisk indsats, som omfattede den oprindelige befolkning. Interessen havde indtil da været samlet om udforskningen af den norrøne befolkning (Arneborg 1989).

Therkel Mathiassen og Thulekulturen

Den 5. september 1892 blev Therkel Mathiassen født i Faurbo ved Holbæk. Student fra Odense i 1911 og 1917 cand. mag. med geografi som hovedfag. Det skyldtes egentlig en tilfældighed, at han kom til at beskæftige sig med arktiske

Bopladsen Iglulik fotograferet af Therkel Mathiassen i 1922. De hvide flag er symbol på, at beboerne er kristne.

forhold. Sammen med den jævnaldrende geologistuderende Lauge Koch havde han gravet i Maglemose ved Mullerup, hvor faderen havde opdaget de første spor af Mullerup-kulturen. Hans ønske var at blive ansat ved Nationalmuseet, hvor studiet af Danmarks forhistorie dengang hørte hjemme ved museets 1. afdeling.

Men Mathiassens universitetsspeciale i geografi og naturhistorie var ikke relevant for afdelingens direktør Sophus Müller, og han fik derefter i 1919 en stilling som adjunk ved Viborg Katedral-skole. Det var her, han en skønne dag blev opsøgt af Knud Rasmussen og tilbudt at deltage i Femte Thule Ekspedition som arkæolog og kartograf.

Mathiassen akcepterede, og dette blev indledningen til en ny epoke i udforskningen af det eskimoiske arktis. Der havde ikke tidligere været udført arkæo-

logiske undersøgelser i denne del af arktisk Canada, og der var således nok at tage fat på, da den 28 årige cand. mag. i 1921 stod på Danske Øen i det nordvestlige hjørne af Hudson Bay.

Rejserne foregik med hundeslæde og båd til udvalgte pladser, hvor spaden blev stukket i jorden. Flere hundrede kilometer blev tilbagelagt mellem Hudson Bay's vestkyst i syd op til Ponds Inlet nord for Baffin Island og vest på til King Williams Island. Sammen med Peter Freuchen gennemførte han løsningsen af ekspeditionens kartografiske opgaver og havde ansvaret for de geografiske beskrivelser og ekspeditionsrapporten, som han fik overdraget efter Knud Rasmussens død (Mathiassen 1931a, 1933a, 1945); men det vigtigste arbejde var dog arkæologien.

Han kunne på grundlag af sine udgravninger fastslå, at der tidligere havde

eksisteret en kultur med lighedspunkter i Alaska og Grønland. Denne kultur gav han navnet Thulekulturen efter det første fundsted ved Thule i Grønland. Beskrivelsen af alle de mange oldsager fremlagde han i en 333 sider stor afhandling efterfulgt af en 208 siders analyse, som gav ham doktorgraden (Mathiassen 1927). Den materielle kultur hos de daværende Iglulik eskimoer beskrev han i en særlig afhandling, ligesom Knud Rasmussens arkæologiske samlinger fra Alaska og Sibirien blev publiceret separat (Mathiassen 1928, 1930a).

Grønlands arkæologiske undersøgelse

Den systematiske undersøgelse af Grønlands forhistorie blev i 1929 iværksat af Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser under ledelse af Therkel Mathiassen. Med dette valg kunne man næppe have fundet en bedre person. I løbet af fem somre på Grønland, der kunne begynde med afrejse fra København i marts og hjemkomst i november, blev kysten i store træk undersøgt fra Upernavik i nord og sydpå til Kap Farvel samt rundt om landet og op til Ammassalik. Hertil føjedes beskrivelser af samlinger hjembragt af Lauge Koch fra

Det indre af Ilubaliks skindbeklædte snehus ved Ignertoq fotograferet af Therkel Mathiassen i 1922.

Hall Land, af Cambridge Ekspeditionen fra Nordøstgrønland og Scoresby Sund Komiteens 2. østgrønlandske ekspedition fra Kangerlussuaq (Mathiassen 1928a, 1929, 1934a).

Fundet af nordbogenstande den første sommer i den store mødding ved Inussuk blev af afgørende betydning for hans opfattelse af Thulekulturen i Grønland. Han betragtede denne som påvirket af nordboerne længere syd på og navngav perioden Inussukkulturen (Mathiassen 1930). Med sig som assistent havde han den amerikanske arkæolog Frederica de Laguna, som i sit efterfølgende virke i Nordamerika aldrig glemte sin læremester (de Laguna 1977).

I 1930 drog Mathiassen til Sukkertoppen sammen med den unge cand. mag. Helge Larsen. Her påvistes atter Inussukkulturen ved udgravninger af flere bopladser, og kulturudviklingen kunne beskrives op gennem tiden til ankomsten af de nederlandske hvalfangere i 1600-tallet (Mathiassen 1931). Helge Larsen deltog året efter som arkæolog i Lauge Kochs Treårsekspedition til Nordøstgrønland, hvor han overvintrede og beskrev den særegne kultur hos de forsvundne eskimoer, som Calvering havde mødt i 1823 (Larsen 1934).

Vinteren 1931-32 tilbragte Mathiassen med sin familie i Ammassalik og gennemførte omfattende udgravninger så længe sne og frost ikke hindrede arbejdet. I sin dagbog beskriver han arbejdsdagen: Op klokken 6, morgenmad, gravning til klokken 12, frokostpause, gravning til klokken 18, aftensmad, efter klokken 19 var der frivillig gravning.

Også her blev inussukkulturen påvist, og migrationsretningen blev fastslået syd om landet, hvorefter den særlige Ammassalikkultur syntes opstået i ganske ny tid, da han ikke kunne påvise den arkæologisk (Mathiassen 1933).

Knud Rasmussen overtalte herefter sin gamle rejsekammerat til at gennemføre en berejsning ned langs Frederik den Sjettes Kyst fra Ammassalik til Kap Farvel som deltager i den 7. Thule Ekspedition. Han indvilgede og foretog arkæologiske undersøgelser undervejs (Mathiassen 1936a). Maleren Erik Holtved, der var påbegyndt et studie hos eskimologen William Thalbitzer, havde da som deltager på 6. Thule Ekspedition året før gravet nede ved Lindenow fjorden og gjort et så godt arbejde, at Mathiassen besluttede at hyre ham som assistent ved sine undersøgelser i Disko bugten året efter.

Det blev en udbytterig sommer og Holtveds instruktive opmålinger af de udgravede ruiner var forbilledelige. De to kolleger mente at have påvist ren Thulekultur uden indblanding af nordbogenstande, og Mathiassen sluttede heraf, at det første møde mellem skrællinge og nordboer som omtalt i *Historia Norvegiæ* fra ca. 1200 måtte have fundet sted her (Mathiassen 1934).

Året efter afsluttede de deres frugtbare samarbejde med udgravninger i Julianehåb distriktet, som dengang omfattede egnene ned til Kap Farvel. Blandt formålene var at finde sporene efter de skrællinge, som indirekte omtales af Are Frode i *Islendingabók*, der menes nedskrevet i 1100-tallet. Heri står nævnt, at landnamsmændene på stranden fandt

Therkel Mathiassen fotograferet af Frederica de Laguna i Uummannaq i 1929.

stenredskaber, fartøjer og rester af bo-pladser. Det lykkedes ikke at dokumentere denne kilde arkæologisk, og Mathiassen konkluderede, at der sikkert var tale om en gruppe eskimoer, som havde forsøgt at leve i disse egne, men atter var vendt tilbage til nordligere regioner. Inussukkulturen blev fastlagt som den første fase i indvandringen til disse egne og dateret til slutningen af den norrøne periode (Mathiassen 1936).

Holtved fortsatte – efter anbefaling af Therkel Mathiassen – på egen hånd de arkæologiske undersøgelser i den manglende del af Grønland, Thule distriktet. Her gennemførte han et værdifuldt arbejde i årene 1935-37, hvor det arkæolo-

giske gav ham doktorgraden, som senere blev fulgt op af gravninger i 1946-47 (Holtved 1944, 1954).

Begrænsninger

Den arkæologiske undersøgelse af Grønlands forhistorie var hermed for en tid afsluttet. De ni år mellem 1929 og 1937 var blandt de mest produktive. Men havde man nu fået det hele med? Der er næppe tvivl om, at Thulekulturen i dens mange lokale variationer var blevet ganske udtømmende beskrevet, selv om Inussukkulturen forblev noget kulturelt sammensurrium og først langt senere blev udsat for en sund videnskabelig kritik (Jordan 1979).

Problemet var af en anden art. Repræsenterede Thulekulturen virkelig de første mennesker i landet? I dag ved vi bedre, da den unge arkæologistuderende Jørgen Meldgaard kort efter krigen påviste en såkaldt palæoeskimoisk kultur i Disko bugten (Meldgaard 1952), og senere ved selvsyn tog derop og på stedet kontrollerede sin hypotese (Larsen og Meldgaard 1958). Men Therkel Mathiassen opfattede ikke de klare ligheder mellem visse oldsager i sit canadiske materiale og Cape Dorset typerne som udtryk for noget, der adskilte sig fra Thulekulturen, og betragtede fortsat den dengang nybeskrevne Dorestkultur som en variant heraf. Dette synspunkt tog han med sig til Grønland, da undersøgelserne fortsattes der (de Laguna 1979).

Det skulle blive hans elev Erik Holtved, der påviste Dorsetkulturen i Thule-distriktet og beskrev den som adskilt fra den efterfølgende Thulekultur. Mathias-

sen akcepterede fuldstændig Holtveds bevis (Mathiassen 1944/45); og de to fandt i 1955 atter sammen på en arkæologisk grønlandsrejse, som gik til Disko bugten, hvor Meldgaards hypotese om Grønlands tredelte forhistorie skulle efterprøves. Med sig havde de pollenbotanikeren Svend Jørgensen og mosegeologen Jørgen Troels-Smith.

Det blev Mathiassens sidste feltsæson i Grønland. Vejret var ikke med ham; men det må have været en stor tilfredsstillelse ved selvsyn atter at komme med i forskningens frontlinie (Mathiassen 1958). Det blev således ham, der som redaktør af *Trap Danmark*, forestod sammenfatningen af Grønlands forhistorie (Mathiassen 1970). Da han havde afsluttet sit manuskript i marts 1967, sagde han til Troels-Smith, at han alt i alt mente at have nået det, han gerne ville og nu følte, at hans arbejdsdag var slut. Han døde en uge senere, den 14. marts 1967.

Mathiassen i 1992

I dag er det naturligvis let at påpege de videnskabelige mangler i Mathiassens arbejder. Men han var dog fremsynet i sin forskningsmetode ved altid at lægge vægt på samarbejdet med den lokale befolkning. Han benyttede i udstrakt grad den viden, som først de canadiske eskimoer og siden hen grønlænderne kunne give ham om brugen af redskabstyper og arten af de fundne dyreknogeter, og han instruerede omhyggeligt sine medhjælpere i en stratigrafisk gravemetode, hvor jordlagene registreredes i kulturhorisonter på 10 cm tykkelse.

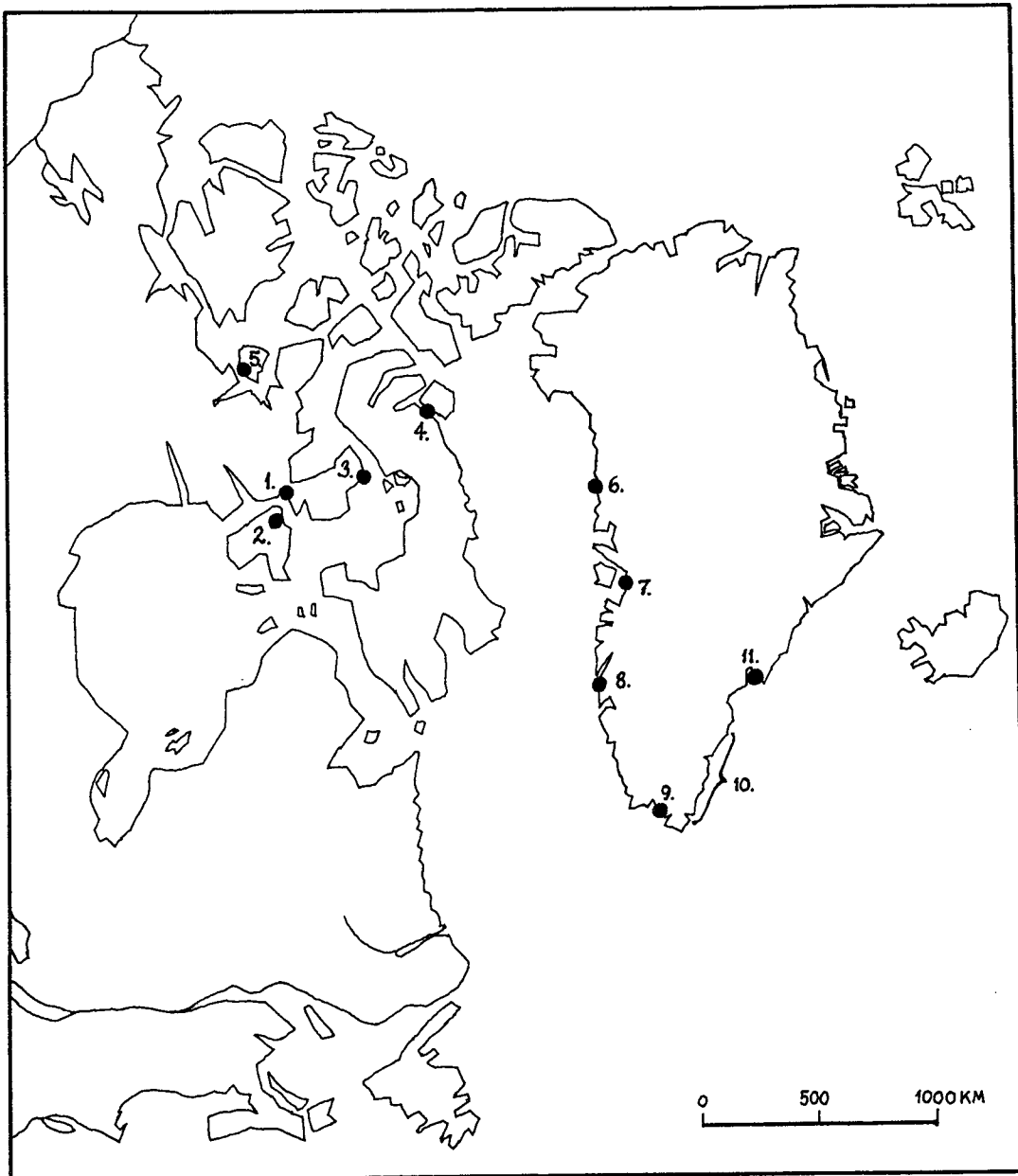
Det nære samarbejde med beboerne,

som han fik ved sin debut i arktisk Canada, var meget lærerigt. Ved Iglulik benyttede man sig dengang af en teknologi, der lå tæt op ad oldsagstyper, han gravede op af jorden. Denne arbejdsform er i dag en drøm for arkæologer overalt i verden, hvor det stillestående arkæologiske billede gøres levende ved sammenligning med nulevende jægerfolk. Metoden kaldes etnoarkæologi og blev dyrket af Therkel Mathiassen med succes.

Mere end 50.000 oldsager hjembragte han og hans elever til Nationalmuseet i København. Disse samlinger er endnu vigtige for forståelsen af Grønlands forhistorie, og tilbagesendtes i disse år som et led i det dansk-grønlandske museumssamarbejde.

Der skrives ikke i dag en eneste bog eller artikel om Thulekulturen, uden mindst et af Therkel Mathiassens arkæologiske arbejder citeres. Især har den grundliggende afhandling om Thulekulturen fra 1927 haft en afgørende betydning for forståelsen af Canadas arktiske forhistorie. Den betydning, som i Nordamerika fortsat tillægges Mathiassens arbejde, markeredes i 1977 med et videnskabeligt seminar i anledning af 50 året for offentliggørelsen af afhandlingen »*Archaeology of the Central Eskimos*« (McCartney 1979).

Forståelsen af Grønlands forhistorie er i dag nået langt. Mange perioder kan beskrives gennem de ca. 4.500 år, der har levet mennesker i landet. Kultur møder har fundet sted og skabt nye sociale og materielle udtryksformer. Men systematikken blev grundlagt af Therkel Mathiassen og lever i bedste velgående i hundredåret for hans fødsel.

Det østlige Arktis, hvor Therkel Mathiassen arbejdede i årene 1921-34.

1. Naujan. 2. Southampton Island. 3. Iglulik. 4. Ponds Inlet. 5. King Williams Island. 6. Inussuk. 7. Disko bugten. 8. Kangaamiut. 9. Julianehåb distrikt. 10. Frederik den VI's Kyst. 11. Ammassalik.

Litteratur

- Arneborg, Jette, 1989. Nordboarkæologiens historie og fremtid. – *Grønland* 5, side 121–137.
- de Laguna, Frederica, 1977. *Voyage to Greenland: a personal initiation into anthropology*. – W. W. Norton, New York.
- 1979. Therkel Mathiassen and the Beginnings of Eskimo Archaeology. – I: Allen P. McCartney (red.), side 10–53.
- Holtved, Erik, 1944. Archaeological Investigations in the Thule District, I-II – *Meddelelser om Grønland* 141 (1–2).
- 1954. Archaeological Investigations in the Thule District, III: Nūgdllit and Comer's Midden. – *Meddelelser om Grønland* 146(3).
- Jordan, Richard H., 1979. Inugsuk Revisited: An Alternative View of Neo-Eskimo Chronology and Culture Change in Greenland. – I: Allen P. McCartney (red.), side 149–170.
- Larsen, Helge, 1934. Dødemandsbugten. An Eskimo settlement on Clavering Island. – *Meddelelser om Grønland* 102(1).
- Larsen, Helge og Meldgaard, Jørgen, 1958. Paleo-Eskimo Cultures in Disko bugt, West Greenland. – *Meddelelser om Grønland* 161(2).
- McCartney, Allen P. (red.), 1979. Thule Eskimo Culture: An Anthropological Retrospective. – *National Museum of Man, Mercury Series, Archaeological Survey of Canada, Paper No. 88*.
- Mathiassen, Therkel, 1927. Archaeology of the Central Eskimos, I-II. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24* 4(1-2) – Gyldendal.
- 1928. Material Culture og the Iglulik Eskimos. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921-24* 6(1). – Gyldendal.
- 1928a. Eskimo Relics from Washington Land and Hall Land. – *Meddelelser om Grønland* 71(3), side 181–216.
- 1929. The Archaeological Collection of the Cambridge East Greenland Expedition 1926. – *Meddelelser om Grønland* 74(9), side 137–166.
- 1930. Inugsuk – a mediaeval eskimo settlement in Upernavik District, West Greenland. – *Meddelelser om Grønland* 77(4), side 147–340.
- 1930a. Archæological Collections from the Western Eskimos. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24* 10(1). – Gyldendal.
- 1931. Ancient Eskimo Settlements in the Kangamiut Area. – *Meddelelser om Grønland* 91(1).
- 1931a. Contributions to the Physiography of Southampton Island. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921-24* 1(2). – Gyldendal.
- 1933. Prehistory of the Angmagssalik Eskimos. – *Meddelelser om Grønland* 92(4).
- 1933a. Contributions to the Geography of Baffin Land and Melville Peninsula. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24* 1(2). – Gyldendal.
- 1934. Contributions to the Archaeology of Disko Bay. – *Meddelelser om Grønland* 93(2).
- 1934a. Eskimo Finds from the Kangerdlugssuaq Region. – *Meddelelser om Grønland* 104(9).
- 1936. The Eskimo Archaeology of Julianehaab District. – *Meddelelser om Grønland* 118(1).
- 1936a. The Former Eskimo Settlements on Frederik VI's Coast. – *Meddelelser om Grønland* 109(2).
- 1944/45. Thule-Distriktets Arkæologi. – *Geografisk Tidsskrift* 47, side 58–71.
- 1945. Report on the Expedition. – *Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24* 1(1). – Gyldendal.
- 1958. The Sermermiut Excavations 1955. – *Meddelelser om Grønland* 161(3).
- 1970. Grønlands eskimo-arkæologi. – I: J. P. Trap Danmark, bind 14, side 293–302. – G. E. C. Gads Forlag.
- Meldgaard, Jørgen, 1952. A Paleo-Eskimo Culture in West Greenland. – *American Antiquity* 17(3), side 222–230.
- Ryder, Carl H., 1895. Om den tidligere eskimoiske Bebyggelse af Scoresby Sound. – *Meddelelser om Grønland* 17, side 281–343.
- Solberg, Ole, 1907. Beiträge zur Vorgeschichte der Osteskimo. – *Videnskabselskabets Skrifter II, Hist. Fil. Klasse 2*. – Oslo.
- Swenander, Gustav, 1906. Harpun-, Kastpil- och Lansspetsar från Väst-Grönland. – *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Handlingar* 40(3). – Stockholm.
- Thalbitzer, William, 1909. Ethnological description of the Amdrup Collection from East Greenland comprising objects found in Eskimo house-ruins and graves north of Angmagalik between 68° and 75° lat. N. – *Meddelelser om Grønland* 28(7), side 329–542.
- Thomsen, Thomas, 1917. Implements and Artefacts of the Northeast Greenlanders. – *Meddelelser om Grønland* 44(5), side 357–496.
- Thostrup, Christian Bendix, 1911. Ethnographic Description of the Eskimo settlements and stone remains in North-East Greenland. – *Meddelelser om Grønland* 44(4), side 177–355.